

mondják, ők patrioták és barátjai a szabadságnak, meg egyenlőségnek...

101. l. Főfegyverük a csákány. Ez egy kicsi, csinos formájú vas szekerce (bárd), körülbelül 3 láb hosszú nyélen, rendszerint sétatálcának használják, vagy pásztorbotnak, vagy favágásra. Ha az erdőben összejönnek, azzal szórakoznak, hogy a csákánnyal valami kitűzött célt eltaláljanak. E játék által a csákánnyal való céldobásban oly rendkívül ügyességet sajátítottak el, hogy 30—40 lépés távolságra kicsiny tárgyat is el tudnak találni...

102. l. Ilyen módon a csákánydobásban olyan szerencsétlen ügyességet sajátítanak el, hogy később már nemcsak fákat és bivalyokat, hanem embereket is célba vesznek. Ha valami fölött perlekednek, a viszálykodásoknál ép olyan nagy szerepe van a fokosvetésnek, mint a spanyoloknál a tördöfésnek. Nem ritka eset, hogy egy pár fickó, akik kezdetben veszekednek, aztán tettelegességre vetemednek, hirtelen szétugranak, egymástól eltávolodnak, hogy kellő távolságuk legyen súlybavenni és kidobni a fokost. Ha valakin rajta akarnak ütni, egy bokorból csákánydobást irányítanak feléje, mint más banditák a pisztolylövést...

103. l. Azért nem lehet mondani, hogy a Bakony egyenesen banditákkal van tele, de van arra ott ember bőven, akik rablással foglalkoznak, s egyáltalán nem lehet bennük bízni, kivéve, ha valaki magát az ő védelmükre bízza, ha őket erdei kunyhójukban és pászortüzüknél felkeresi és velük beszédbe elegyedik. Akkor a legnyíltszívűbb, legvendégszeretőbb, legbecsületesebb emberek a világon. Ilyen módon felkerestem őket és igen érdekes órákat töltöttem el velük.

(Folytatjuk.)

Németből fordította: *Ü. Nagy Julia.*

TÁRSADALOMRAJZ.

Szentes.

I.

A magyar városok monografiája c. vállalat kiadásai során, Nagy Imre szerkesztésében, a város címerével ellátott ízléses kötésben, 1928-as jelzéssel megjelent *Szentes* monografiája. Az előszóban a város jelenlegi polgármestere, *dr. Négyesi Imre* a következőket mondja: „Egy marék tiszaparti fekete humusz áldott öléből kisarjadt termést gyűjtöttek össze e könyv szerzői, hogy odanyújthassák gyermekeik, unokáik kezébe: Imre az apák számadása, gazdálkodjatok, gyarapítsatok tovább... A magyar élni akarás, a magyar faj ezeréves tragikus sorsának, szenvedésének és dicsőségének egyik epizódja Szentes város multja, jelene és jövője“.

A könyv tartalma valóban az előszó szavait, egy jellegzetes magyar város multját, küzdelmeit, a magyarság szívós és törhetetlen élni akarását tükrözi vissza. A szerkesztő, városa legjelesebb szakíróit, tollforgató

embereit gyűjtötte össze, hogy beszámoljanak Szentes földrajzáról, geológiai viszonyairól, növény- és állatvilágáról, történetéről, hiteléletéről, közoktatásáról, kulturájáról, politikai és társadalmi életéről. Ugyancsak szemléltető leírásokat nyerünk Szentes közegészségéről, közigazgatásáról, népességéről s annak foglalkozásairól: mezőgazdaságáról, kereskedelméről, iparáról.

A beszámolók azonban igen különböző értékűek, ami kihat a szerkesztő összefoglaló munkásságára is. Az ilyen több szerzős munkánál kénytelen a szerkesztő is megelégedni az egyes részek egymás mellé rakásával s legfeljebb azt nézheti, hogy bizonyos logikus sorrendet adjanak s a tárgyat elég sokoldalúan kimerítsék. Mindez a teljesség bizonyos látszatát adja. Mégis ha közelebbről szemléljük a dolgot, hiányokat fedezünk fel úgy az egyes cikkek megírásában, mint összetartozásában. Egyes cikkek igazán jól megírottak, így mindjárt a Szentes és környéke természeti viszonyairól szólók (dr. Kovács József és Derzső Kovács Jenő cikkei Szentes város földrajzáról, állat- és növényvilágáról). Hogy azonban Szentes lakossága milyen mértékben függ a természeti és környezeti viszonyoktól, ez a körülmény a leírás főszempontjai mellett alighogy jelezve van. Az ember szerepe nem érthető meg, ha helyzetét, lakóhelyéhez, környezetéhez való viszonyát tüzetesen, a történet minden változó fázisára nézve meg nem magyarázzuk. Ilyen módon nincs meg az összekapcsolódás a további cikksorozathoz sem, amelyek Szentes város történetét tárgyalják. Itt is a leírás, — hogy mi minden történt — fontosabb az események megfelelő értékelésénél. A szerkesztő, Nagy Imre, igen kimerítően s a helyes arányok megtartásával írja le Szentes és környékének történetét a honfoglalástól egészen a legújabb időkig (37—93 lap). A történetírás szempontjaiból egyes következtetései kifogástalanok, így például meglepő az a biztosság, amivel „Szentes” elnevezését a Szente—Mágocs nemzetség földesuraságából és telepítései révén származtatja. Ezzel szemben a lakosság belső története hézagos, nincs eléggé érzékeltetve, hogy ez a lakosság a hosszú évszázadokon át milyen *jelleget* volt, milyen lelki fázisokon és alakulásokon ment keresztül. Még nagyobb hézagokat tüntet föl a következő fejezetcsoporthoz, amelyben Szentes hitéletének történetéről van szó. Az egyes felekezetek belső életéről, a római katolikus és a református lakosság lelki világáról aránylag keveset tudunk meg, mert a történet inkább csak az események leírására, felsorolására szorítkozik. Ez a fejezet elosztódásában is aránytalan, inkább csak arra néz, hogy *minden* felekezet története benn foglaltassék s a görögkeleti egyház története aránylag nagy részletességgel van leírva, jöllehet ez, híveinek igen csekély száma mellett, inkább csak kulturtörténeti és politikai kuriózum.

Az aránytalanságok és az egyes részek össze nem fűzőtsége különösen akkor tűnik szembe, amikor a régibb idők történetétől Szentes újabb történetéhez jut el az olvasó. A város történetírója, éppen történetírói szempontjánál fogva a múlt idők történetére fekteti a súlyt s az újabb idők történetét (1848—1914) csak igen hézagosan, mintegy a jelenlegi viszonyokra való futó átmenetként vázolja. Pedig a csupán átmenetinek tekintett 1848 és 1867 utáni idők Szentes további fejlődésére rendkívül fontosak. Hosszú évtizedek alatt fokozatosan fejlődik Szentes *állatte-*

nyésztő és földművelő városból *par excellence földművelő* s mellette ipart és kereskedést is jobban űző várossá. A hivatalos adminisztráció kiszélesül, az iskolák és más közintézmények istápolását, igazgatását és fejlesztését jórészt az államhatalom veszi át. Közben a város külsőleg is szembetűnő átalakuláson megy keresztül, a régi egyszerű földszintes házak között emeletesek is nyúlnak fel, a középületek már díszesebbek. E lassú átmenet, fejlődés határozottabb érzékeltetése nélkül, a különböző szerzők részletszerű beszámolója során egyszerre jutunk el Szentés legújabb közigazgatása, közoktatása, kulturális, politikai, társadalmi élete, közegészségügye, igazságszolgáltatása, rendszete, mezőgazdasága, kereskedelme és ipara leírásához. Elismerjük, hogy a mai Szentés egyes leírásai között sok igen jó is akad. (Ilyenek például a város népessége, közegészségügye, a mezőgazdasági viszonyok leírásai.) De van sok részletes leírás, amelynél a külső szemlélő jóval inkább szeretné tudni, hogy például miként fejlődött az iskolaügy, milyen volt az iskoláztatás külső és belső eredménye az elmúlt hosszú évek alatt, milyen nagy volt az analfabéták száma a *városi* és a *tanyai* részeken a múltban és mennyi mai nap-*stb.*, mint azt, hogy személyenként kikből áll a tantestület a tanyákon, kik voltak a tanárikar tagjai az állami főgimnáziumban az 1926/27. évben s mik az iskolai és társadalmi elfoglaltságaik, kitüntetések *stb.*, ha mindez Szentés jelenlegi közönségét bármennyire is érdekelheti.

Szentés kulturális, politikai és társadalmi életét nagyrészt Schupiter Elemér tollából igen ügyes, körültekintő leírásban, sok találó megfigyeléssel kapja az olvasó. Azonban, hogy például milyen Szentés *népe*, férfiai és asszonyai, az minden különösebb indokolás nélkül, tényként van odavetve és nem mélyebb lelki analízisek s Szentés népe multbeli lelki kifejlődésének ismertetése alapján és következményeként. A társadalmi élet leírása is igen elnagyolt, tényként odavetett, pedig ez is csak az évszázados és az újabb fejlődés alapján érthető. Nem szerencsés a politikai élet leírása és értékelése sem. A politikai élet sem érthető meg az előzmények, a történeti fejlődés alapos és körültekintő analízise nélkül, a mai politikai állapotok részletezőbb kritikája pedig nem való egy város általános monografiájába.

Mindaz, amit Szentés monografikus leírásáról elmondottunk, csupán részletenkint való kritikát jelent. A munka a maga egészében sok és érdemes munkásságot ölel fel. Éppen ez a sokoldalú és érdemes munkásság indított bennünket arra, hogy a számtalan adat felhasználásával, — kiegészítve őket társadalomrajzi, néprajzi és általános néptani ismereteinkkel, — megkíséreljük ez ősi magyar város történetének és mai állapotának összefoglalóbb, rövid képét adni, népének egész lelki világát nagy vonásokban megrajzolni. Folyóiratunk e számában egészen 1848-ig tekintjük át Szentés történetét, a következő számban pedig arról szólunk, miként rétegeződött reá Szentés újabb társadalmi a történeti alapokra és miként alakult tovább népének lelki világa.

II.

Mi a végső, a következményeket leginkább determináló oka annak, hogy itt a Tisza mellékfolyója, a Kurca partján nagy határú, kitünő termő talajú, *jellegetesen magyar* város fejlődött ki? Nem csupán az, hogy

„Szentés területe vízben igen gazdag. A város keletkezése, települése, lakosságának küzdelmes élete a vizektől elválaszthatatlan“, hanem ennél jóval inkább: a magyarság ősi, víz mellett való elhelyezkedése. A magyarság honfoglalás- és árpádkori nemzetségei jórészt a Duna, Tisza, Maros, Körös, Szamos stb. két oldalán telepednek le, szállásaik és későbbi megyéik is a folyók partján alakulnak ki, ami teljesen megfelel a honfoglaló magyarság állattenyésztő, a víztől tehát elválaszthatatlan jellegének.¹⁾ Ezekhez az elsődleges okokhoz járult, mint másodlagos ok egy kitünő vízi átszállóhely közelsége s így történt, hogy Csongráddal s az Árpádkor híres tiszai átszálló helyével, a földi révvel szemben (Anonymus 40., 50.) „Ond vezér népének egy kicsiny része a Kurca folyó partján ver tanyát s ez a néhány sátoralja családból tömörül később faluvá, majd sok-sok szenvedés, megpróbáltatás után várossá, a mai *Szentés*. A Kurca melléke pompás halászo helyeket kínál. A nádasok tűzrevalót adnak, vad is bőven akad, míg a partosabb helyek buja legelőkben bővelkednek. A primitív életet élő, pásztorkodó, halászo és vadászó népnek igényeit bőven kielégítik“. (Monográfia 67–68.).

Az a lovas nép azonban, amely Keleteurópa és Nyugatázsia mezősegeiről jöve itt megtelepszik, a primitív népeknek ahhoz a rétegéhez tartozik, amely egy vagy egypár nemzetséget, „nagycsaládokat“ képezve előtérben álló állattenyésztése mellett is megőrzi foglalkozásbeli sokoldalúságát. Így a földet főként az asszonyok, gyermekek és szolgák művelik, kését, kardját és más fegyvereit maga kalapálja, ruházatát maga varrja és ékíti. Nem volt tehát semmi nehézsége annak, hogy a tiszavidéki magyarság az itt talált gyér szláv lakosságot is a maga nagy családjába földművelő elemként beolvassza s a szállások környékén megszokott szláv helyneveket viszont a maga nyelvébe átvegye. „Ekként bővül a magyar nyelv a Kurca, Kórogy, Toplika, Zalota, Pankota, Csongrád (Csernigrád, Surungrád, Csongorád) stb. helyi nevekkal“. (Monográfia 68.).

Ami Szentés és környéke árpádkori és további történetét illeti, az egyformán jellegzetes a magyarság történetére és egész jellemére. A magyarság nem volt helyhez kötött hajlamú, mint amilyen például a földművelést különösebben szerető egyes szláv és egyéb törzsek. A magyarság — akár ugor, akár török eredetű vagy keveredésű volt is — eredeti kóbor hajlamait Keleteurópa és Nyugatázsia mezősegei és erdőségei a maguk óriási területeikkel is csak fokozták. Eredeti kóbor hajlamain, primitív lelkiületén az sem sokat változtatott, ha sok évszázados keleti

¹⁾ Így a honfoglalás során a Kisalföldön Huba és Lél törzse, az ország közepén a Duna két oldalán, sőt a Tisza két partjára átnyúlólag Árpád, a fejedelem törzse, Baranya és Bács között Botond törzse, a Maros két oldalán a Gyulák törzse, a Tisza és Körös partjain Ond törzse, a felső Tisza és mellékfolyói partjain a kabarok három törzse, a Szamos két partján Kende törzse foglal helyet. (V. ö. Homan B. Magyar történet I. 125. 145. [térkép]). A Gyula fejedelmi és Szt. István korában kialakuló *megyék*, — amelyeknek ispánjai, comesai jórészt Árpád nemzetségbeliek vagy más magyarok — szintén a folyók két partjára terjednek, így Pozsony, Komárom, Esztergom, Bars, Hont, Csanád, Csongrád, Szolnok, Békés, Borsod, Zemplén, Szatmár, Doboka, Kolozs, Torda.

vándorlásai alatt huzamosabb ideig letelepültebb s műveltebb népek (bolgárok, kazárok, ałánok stb.) szomszédságába s hatása alá került is.

Amikor a magyarság a mai hazát elfoglalta, kóbor hajlamainál fogva nemzeti elosztódásai ellenére is, igen össze-vissza települt az Alföld és a Dunántúlnak a Dunához közel eső része nagy térségein. Ez volt egyik oka, hogy például az Ond törzséből származó s a Csongrád és Csanád megyék területén excelláló Bór-Kalán nemzetségnek e tájékon kívül Baranyában, Tolnában, Szabolesban és Szatmárban is voltak nemzeti birtokai és szállásai.²⁾ Kóborlásra és helyváltoztatásra kész hajlamai mellett a mezősegi és folyómenti részekben magát szinte mindenütt otthonérző magyarság, ha e századok során bármily nagy vész érte is, aránylag könnyen regenerálódott. Az Ond törzséből származó Bór-Kalán nemzetség a XIII. század kun és tatár dúlásaiban majdnem teljesen kiirtott Csongrád és Csanádmegyei lakosságot a dúlásoktól jobban mentes dunántúli véreiből pótolja. Az új telepítések jórészt ugyanazokat a neveket viselik, mint a baranyaiak s így keletkezik a XIII. század elején fölvirágzó, nádort, püspököt, bánt, főispánokat, kanonokokat adó Szentemágocs ág közvetítésével Szentetornya a mai Békésmegyében, Nagymágocs Csongrádmegyében; hasonlóképp őrzi a nemzetségnevet ugyanott a Mágocsér név s kap végleges nevet az új telepítések révén *Szentes*. (Monográfia 68—69.)

Ez a vérbeli utánpótlás többször megismétlődik. A törökdúlás alatt és után a magyarság nagy vándorlási készsége és nemzeti, majd nemzeti egysége alapján Csongrád—Békésmegye a Hajdúságból, Biharból, Szilágyságból, tehát a törökuralomtól mentesebb vidékekről kap nagy rajokban pótlásokat, annyira, hogy az eredeti ő-ző nyelvjárás, amely a szomszédos Hódmezővásárhelyt máig is megmaradt, Szentes környékén i-zővé változik át. (Monográfia 69.)

Igy éri el Szentes és környékének népe sok viszontagságok közben a Pósfiaiak (XIII—XV. sz.), a Szántai Petőfiak (XIV—XV. sz.), a Guthi Országok (XV—XVI. sz.), a Thornyaiak, Pestyéniak, Muthnokiak, Dócziak, az erdélyi Kemények (XV. sz.) több-kevesebb részen való és folyton változó földesuraságában a XVII. századot. A nép foglalkozása jórészt ugyanaz marad, bizonyos tekintetben belterjes (vagyis egy nagyobb falu köré koncentrált), de többfelé ágazó. A XVI. század zivatáros idői azonban újra mindinkább előtérbe juttatják az állattenyésztést, mert a lábas jószágot a háborús veszedelmek elől a legkönyvebb megmenteni, megközelíthetetlen nádasok, mocsarak közé hajtani. 1528 körül Dóczi János szentesi uradalmából tömérdek lábasjószágot rabolnak el. (Monográfia 74.) Maga a nép még inkább szegényedik és pusztul s Ferdinánd adórovói 1553-ban Csongrád megyében csupán 4 faluból tudnak összeszedni némi adót. Már Temesvár elestével (1552) Csanád és Békés megyében 20 falu népe kerekedik föl s vonul biztonságosabb helyre. Szentes népe ekkor is kitart, aminek egyik oka nyilván az, hogy a Kurca mocsarai és nádasai kitűnő menedékhelyül szolgálnak. Szentes 1553-ban 20 porta után

²⁾ V. ö. Karácsonyi János: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig I. 139, 245, 253, Monográfia 68.

fizet adót és így 400 főnyi lehetett adófizető lakosságának száma (Monográfia 75.). Hogy azonban a magyarság amilyen könnyen elhagyja otthonát, ép oly gyorsan telepedik vissza, az látszik abból, hogy a pillanatnyilag beállott békésebb idők alatt „az elbűjdosott lakosság újból megszállja a falvakat s Csongrád megye 1564-ben már 496 portát számít adó alá“, míg 1553. évben az egész megyében ((Szentés 20 portáját is beleértve) csak 36 portát tudtak összeírni (Monográfia 75.). Az ilyen gyors ide-oda mozgás jellegzetesen magyar sajátosság, a magyarság már keleten híres villámgyors hadi mozgásairól (v. ö. Böcs Leo. 57—59.) és ezt a jellemző vonását csak fokozza az állattenyésztés újabb előtérbe nyomulása. Az állattenyésztő nép ugyanis jórészt a szabadban él s nem épít mást, mint legfeljebb földből döngölt putrikat, házakat, amelyeket könnyű újból felépíteni, házbeli holmija is kevés és szekérre rakható. A földművelést vagy ipart is űző nép nehezkesebb mozgású, háza is szilárdabb, holmija is több van és így ha mindenét veszve menekülni kényszerül, nehezebben jön vissza, mert ha közben új otthonot alapít, újabb érdekei révén könnyen ottmarad. 1566-ban a törökök Gyula várát is elfoglalják s a tatárok rettenetesen végigpusztítják az Alföldet. Romokban hever s újra lakatlanul marad Csongrádmegye egész tiszántúli része, Csanád, Békés és Zaránd megyék s a Nagykunság. Szentest azonban újra megmenti sajátos földrajzi helyzete s jóllehet a tatárok felgyújtják a várost, leölik vagy elhurcolják az ottmaradtakat, mégis a lakosság nagyrésze bemenekül a Kurcán túli hatalmas tiszai rétségre s ott várja meg a tatárság kitakarodását. (Monográfia 75.) Ugyanez ismétlődik meg a XVI. századvégi hosszú háború alatt (1593—1608), s utána Szentés néhány más vízmelletti faluval együtt újra gócpontja lesz az alföldi magyarság folytonos, friss és gyors regenerálódásának.

A XVII. század távolról sem hozza meg Szentésnek a kívánt nyugalmat s a város tovább tengődik a türhetőbb s a legrosszabb háborús lét között. Csak 1620 körül erősödik meg, amikor a váci püspökdézsma lajstroma „jó városnak“ jegyzi meg. Bocskay és Bethlen meg-megújuló szabadságharcai alatt már állandó hetipiaca van, melyen nagyrészt török portékát árúsítottak. (Monográfia 81.) Mindez arra mutat, hogy még nincs önálló, jelentősebb ipara, a lakosság jórészt állattenyésztésből él s a város az egész törökuralom alatt megőrzi szerencsés *révbeli átjáró* helyzetét. Békés és Csongrád megye hatalmas legelő területein „a megsemmisült falvak határában mindenfelé virágzott a jószágnevelés, sőt egyetlen kereseti ág volt s az összegyűjtött jószágot Szentésen keresztül szállították át“ a Tiszán, Dunántúl és Bécs felé (Monográfia 81.). A török viszont török mohamedán földművelőket telepít le Szentésen, ami a földművelés újabb előnyomulására ad magyarázatot.³⁾ 1686-ban Budavár visszavétele s utána a szentesi csata jórészt véget vet a török uralomnak s eldönti Szentés további sorsát is, bár az 1693-iki utolsó tatárdúlás újra fölkretekteszi Szentést, a Körös—Maros közét s a Nagykunsági részeket. „A ki-

³⁾ Állítólag ezek egyrésze ittmaradt s innét a sok Török nevezetű család. A világháborúban elesett hősök jegyzékében 21 a Török nevű, 10 a Horváth, 9 a Tóth, 7 a Németh, 6 a Rácz, 3 Oláh, 8 Székely. (V. ö. Monográfia 82. 101—107.)

vándorlásra kényszerített lakosság elbújdosik Tokajig, Debrecenig, Körös, Kecskemét és Halasig". A szentesiek az imént felprédált Böld romjai között húzódnak meg, amíg 1695-ben Gyula elestével a Körös–Maros köze teljesen föl nem szabadul a törökuralom alól. De „Hódmezővásárhely üresen, romokban, Makó-lakatlanul áll, Szentestől Biharig és a Marosig néptelen az egész vidék". (Monográfia 83.) A viasziető és más vidékről jövő lakosság hamarosan megszállja az elhagyott helyeket, de az idegen hadaktól behurcolt 1709-iki pestis Szentesen oly nagy pusztítást viasz végbe, hogy „egykorú feljegyzések szerint 900 lelket meghaladó vesztesége volt a lakosoknak. Elhalt a város lakosságának közel fele része". (Monográfia 83–85.)

A XVIII. században a szatmári békekötés után Szentés és messze földön kipusztult környéke gyorsan benépesül. A magyarság könnyű mozgékonyasága, minden más vidéki magyart és idegent könnyen beolvasztó ereje ugyanúgy hozzájárul a fejlődéshez, mint a közben beállott békésebb idők. Amint a két század óta kínzott magyarság valahol egy kis lélekzethez jut, sorra kisarjadnak az ősi, gyors regenerálódásra, szaporodásra képes erők. Minthogy a régi birtokos nemes családok vagy kipusztultak, vagy nem tudják kellőleg beigazolni ősi jogigényeiket, „Szentés mint a szegedi katonai praefectura jobbágyközsége viseli a gyűlölt német ígát". (Monográfia 85.) Ebben az időben Szentés kiterjedésében is nagyon megváltozik. „A város területéhez számítanak Tőke, Hékéd, Szentlászló, Szentmihály, Dónáttornya elpusztult helységek. Viszont haszonbérbe bírja a város az akkor még megtelepítetlen Szegvárt, továbbá Fábiánsebesyén, Ecser, Verezegyháza és Bökény megsemmisült falvak határait. Ezen a terjedelmes, közel 40.000 kat. holdat kitevő területen, mely azonban legnagyobb részben vadvizektől elárasztott kaszálókból, legelőkből áll, folytatja a földművelést s különösen az állattenyésztést a pestis által megféleztet lakosság". (Monográfia 85.) A lakosság jóléte, a virágzó állattenyésztés és földművelés, legfőképpen pedig Szentés geográfiai helyzete arra indítja a hadvezetőséget, hogy az újból fellángoló török felszabadító háborúban Szentést élelmezési gócponttá tegye". (Monográfia 85.) Itt szerzik be a szükséges vágómarhát, a szentesi és környéki kaszálókról a szénát, Csongrádról hozzák a rozsot és a bort, itt sütik a kenyert. „Mindez nagy jövedelmet nyújt a város lakosságának, de előnyére válik a hadvezetőségnek is". (Monográfia 86.) A kancellária a fényes pénzügyi eredményért 24.000 forinttal jutalmazza Harrucker (későbbi nemesi nevén Harruckern) János György hadbiztossági igazgatóhelyettest, aki ezen az összegben felül még 13.000 forintért megveszi majdnem egész Békés- és Zarándmegyét, Csongrád egy részét, benne Szentest a hozzátartozó pusztákkal, először zálogként, majd 1723-ban örökáron. Mindez új utakat nyit Szentés fejlődéséhez, képessége regenerálásához. „Harruckern, noha buzgó katolikus volt, az üldözött, szökevény jobbágyokat, bújdosó protestánsokat, kiszolgált katonákat szívesen fogadja birtokain s kedvezményeket, mentességeket ad a letelpülni kívánó jobbágyoknak". „Ez a politika meg is termi gyümölcsét. A hatalmas uradalom szemlátomást népesedik, a meglévő néhány helység erősen szaporodik s újabb és újabb rajok telepednek le a pusztán álló falvakba". (Monográfia 89.) Szentés és környéke is megtelik a legkülönbözőbb nép-

pel, jórészt főszyökes magyarokkal és kálvinistával.⁴⁾ Messzi vidékről, de nagyrészt az alföldi vagy más síkabb vidékű területekről rajzik ide a magyarság: „A hajdúsági, debreceni, Kecskemét tájéki, fehérmegyei, sármelléki, pápai, veszprémmegyei s végül a Léva környéki népviseletek, mind egyidőben honosok“, amint ezt Gál István kálvinista prédikátor egykorú följegyzéseiből megtudjuk. Harruckern János György birtokpolitikáját és jó bánásmódját követi fia Ferenc, aki mint buzgó katolikus arra törekszik, hogy Szentes református voltát róm. kath. hívekkel ellensúlyozza, továbbá arra, hogy az addig östermeléssel foglalkozó lakosság közé iparúzókat telepítsen s e célból alsóausztriai iparos családokat telepít Szentesre. Ez utóbbi törekvése nem jár sikerral, mert az osztrákok sem a moosaras kerület maláriáját nem bírják, sem kellő munkaalkalmat nem találnak s jórészt megszöknek. Szentes népe ekkor még állattenyésztő és földművelő jellegű s az ilyen népnek nem volt szüksége a sok és sokféle iparra.⁵⁾ Jóval eredményesebb Harruckern Ferenc másik telepítése, amelynek során Szentes mátraaljai szorgalmas és takarékos katolikus magyarsággal gyarapodik. (Monográfia 91.) A református és a katolikus alföldi magyarság között ugyanis sem lélekben, sem ellenálló képességben nincs lényeges különbség, hiszen mondhatni, mindnyájan ugyanazon természeti és történeti környezet szülöttei s legfeljebb a hosszú századok alatt húzódtott a síkabb, vízdúsabb helyekről a folyók mentén a dombosabb, hegyesebb részek felé.⁶⁾ A két Harruckern 50 évi földesuraságának legszebb eredménye az 1773-iki népszámlálás, amikor Szentes 1715. évi 1500 főnyi lakossága 7250 főre emelkedett, habár az 1739. évben kitört bubópestis 1100 embert, közel a város egyharmadát viszi sírba. „Pest város lakossága ugyanezen időben alig haladta meg a 9000 lelket, pedig a császári kamara minden eszközt megragadott, hogy Pestet népessé tegye“. (Monográfia 91.)

Szentes politikai, külső életét az úrbériség rendezése óta (1767) a földesuraival, a Harruckernek örököseivel való folytonos küzdelem követte le. Lakóira nézve az úrbériség rendezése nem jelentett könnyebbséget, némi fölszabadulást, mint az ország számos más helyén. Éppen ellenkezőleg, az eddigi robotot és dézsmát nem ismerő szabad költözködésű haszonbérli jobbágyokból földhöz kötött jobbágyok lettek, akiket a földesúri hatalom mind nagyobb mértékben kényszerít a robot, kilenced és fuvarozások végzésére. Mégis ennek a 70 éven át tartó folytonos küzdelemnek kell betudni, hogy Szentes népe újra szinte egyjellegetűvé kovácsolódott s részben e küzdelem okozta, hogy ez az őseredetű nép úgy foglalkozásában, mint lelki világában nagyjából ugyanaz maradt. A földesúri

⁴⁾ Szentesen még 1783-ban is 5883 protestáns és csupán 1620 róm. kath. van. (Zsilinszky Mihály: Csongrád vármegye története II. 296.)

⁵⁾ Szentes régi történelmének iparosságára és elosztódásának mérvére némi fényt vet a világhátori hős halottjainak nomenclaturája: 41 Szabó, 31 Molnár, 22 Kovács, 10 Varga, 8 Mészáros, 8 Kádár, 7 Takács, 6 Fazekas, 5 Bodnár, 3 Szűcs, 3 Pintár, 3 Kenyeres, 2 Lakatos, 2 Szíjjártó, 1 Sütő. (Monográfia 101—107.) A csizmadia 1743-ban, a takácsok 1767-ben, a szabók és szűcsök 1777-ben kaptak szabadalmat céhek alakítására. (Zsilinszky Mihály: i. m. II. 160.)

⁶⁾ V. ö. Györffy István: A feketekörösvölgyi magyarság települése. Budapest 1914. 36. és Mályusz Elemér: Túrócmegye kialakulása 1922. 1—5.

kényszer ugyanis nem volt eléggé erős ahhoz, hogy a város hatalmas, békés fejlődését, népesedését, habár már lassulni kezdő, kívülről jövő települését megakadályozza.⁷⁾ A folytonos küzdelem viszont újból megacélozta a lelkeket, az ősi szabadság, függetlenség megőrzésére és hozzájárult a régi foglalkozásokkal összefüggő alkat megmaradásához. A város most is megőrzi par excellence östermelő jellegét. Az állattenyésztés még mindig előtérben van, bár a békés idők beálltával mind intenzívebbé váló földművelés már szinte egyenlő értékű vele. Minthogy a földműveléshez jóval több műveltető eszköz szükséges, a hozzá jobban kapcsolódó iparosság is önálló fejlődést vesz s az iparososztály már erőteljes, vagyonosodó társadalmi réteget alkot. „A céhek már mind kialakulnak. A hetipiacok, vásárok élénkek”. A társadalom más tekintetben is differenciálódik. „A jobbágyság mellett a házas és háztalan zsellérek elszaporodnak s a közös legelők használata folytán tekintélyes jószágállomány felett rendelkeznek. Mindent egybevetve a város rohamos fejlődés képét mutatja”. (Monográfia 93.) Meglepetéssel látjuk azonban, hogy a város népe a 70 év eltelte alatt és után is megtartja az ősi lelkiiséget s a fejlődés határozott jelei mellett is mennyire megmarad az ősi, egyszerű formák mellett. A foglalkozások nem differenciálódnak élesen, határozottan: a földművelő nem csupán a röögöt túrja, hanem ép olyan, sőt sokszor igen nagy mértékben állattenyésztő; az iparos is szinte ugyanolyan mértékben állattenyésztő és földművelő, vagy legalább kertés szőlőművelő is, viszont a földművelők és állattenyésztők közt is sok a mindenhez értő, főzni-faragni szerető, barkácsoló ember. Ez a társadalom csupán az ősi jellemvonásokat viszi a fejlődés vonalán tovább. Az ilyen társadalomban, ahol a külső, a szabadságot s a jólétet veszélyeztető ellenséggel szemben évszázadokon át, sőt a legújabb időkig közösen védekezni kell, bizonyos irányban erős közérzés fejlődik ki. Szentes népe még ma is, sok alföldi város, így Kecskemét, Kunszentmárton népéhez hasonlóan, vásárnapokon, — akár az Árpádok korában a vásár napján, — a templomtérre gyűl, hogy az őt érdeklő közös ügyeket megbeszélje. Ennek megfelelően, amikor a XVIII. század utolsó harmadától kezdve Szentes lakosságának védekeznie kell a földesúri önkény ellen, újra feltámad a népgyűlések ősi szokása, amely már a vezérek korában és később is annyira jellemző a magyar népre. „Ez pótolta akkoriban a városi közgyűléseket”. (Monográfia 93.) A szónokok szava, a szépen és szívhezszólás most is megejtí Szentes népének friss, élénk képzelmet s mialatt ősi függetlenségi, szabadság vágyát a folytonos harc és küzdelem ébren tartja, a túlfűtött képzelem ereje harci kedvre s túlzásokba ragadja. A szüntelen civódást, perlekedést a város földesurai végre is megúnják s a XIX. század harmadik éveiben hajlandók a város népét jobbágyságából fölszabadítani. Szentes népe a szabadság reményében és örömmámorában olyan örökváltsági szerződést köt földesuraival, a Károlyiakkal, amely teljesítőképességét messze túlhaladja (1836). A nemfizetés körüli pörösködéseknek csupán az 1848-as törvények vetnek véget, amelyek teljesen megszüntetik a földesúri hatóságokat.

⁷⁾ Szentes lakosainak száma 1783-ban már 8223, 1785-ben 8996, 1827-ben 15.840, 1830-ban 20.060. Thirring G. A magyar városok statisztikai évkönyve 1912. 53. és Monográfia 258.

Ha a lehető legrövidebben akarjuk kifejezni Szentés történeti lélek- és társadalomrajzát, ezt a következő egyetlen mondatban foglalhatjuk össze: *Szentés népe több mint kilenc századon át a folytonos változások ellenére is, úgy foglalkozásában, mint lelki világában, a lényegét tekintve, ugyanaz maradt!*

(Folytatjuk.)

Bibó István.

KÖNYVISMERTETÉSEK.

Ungarische Volkslieder. Das Lied der Völker. Eine Sammlung von fremdländischen Volkliedern, ausgewählt, übersetzt und mit Benutzung der besten ausländischen Quellen und Bearbeitungen herausgegeben von Dr. Heinrich Möller. Band 12. Edition Schott (1928?)

A híres mainzi Schott-cég gyűjteményes vállalkozása, a címben jelzett: *Das Lied der Völker* azt a célt szolgálja, hogy közelebről megismertessen bennünket korunk nagy zenei renaissance-ának megindítójával, a modern muzsika leghatalmasabb inspirálójával: a népdallal. E népszerű sorozat szerkesztője, Möller az egyes népek dalainkincséből a legjellegzetesebb és a legszebb meloszú dalokat iparkodik összeválogatni. Ebben a kiszemelésben különös gondja van azokra a népdalokra, amelyek a műzenének a népi muzsikával való kapcsolatait illusztrálják. Ezt az illusztrációt könnyű elvégezni a XIX. század népiességű műzenéjén, hiszen itt — mint ismeretes — a népdal általánosságban csak *exotikus témául* szolgált, amint a mi esetünkben elégséges Liszt Ferenc „Magyar” Rapszódiaira, Brahms „Magyar” Táncaira, Hubay Jenő „magyaros motívumú” ópuszaira utalnunk. A modern, expresszionizmusba hajló muzsika emmyivel már nem elégedhetik meg: a népdal lelkét, különös hangulatát, primitív építésmódját, egyszerű: *újyszerű lehetőségeit* vonja be alkotó ihletének körébe. Gondoljunk a legnagyobbra: Bartók Bélára, mindjárt mellette Kodály Zoltánra, az idegenek közül pedig Stravinskijra. Itt aztán a zenefilológus helyzete sokkal kilátástalanabb, hisz egészen misztikus folyamatot kell megvilágítania: „Valaki az Értől indul el — S befut a szent, nagy Óceánba”.

Jelen, 44 dalt tartalmazó *magyar* füzet a magyar népdalt történeti fejlődésében igyekszik megmutatni. Ez a felfogás szempontnak ugyan lehetséges, abszolút helyességében azonban kételkednünk kell. (Álláspontunk igazolása szétfeszítené e szerény ismertetés kereteit.) Möller szerkesztői eljárása szerint a magyar *népdal* fogalma alá tartoznak a Bartalus István, Bartók Béla és Kodály Zoltán gyűjtéséből való igazi népdalok mellett — amelyekről kénytelen elismerni, hogy egyikükben-másikukban, talán még az ázsiai őshazából velünk-hozott pentatonikus hangsor él — pl. a magyar gályarabok éneke, a kurucdalok, sőt Szentirmaynak és másoknak „nemzeti szellemmel tele” *műdalai*.

A lejegyzésről és a kísérő jegyzetéről általában jót mondhatunk, az *Előszó* azonban a dogmákban gondolkodó tudós biztonságáról, sok elfogultságról, kevés megértésről tanúskodó hangjával komoly aggodalmat keltett bennünk, ugyan ehhez a németek — *magyar* értékről lévén szó — már ismételtelen hozzászoktattak bennünket.